

Çocuğa Saygılı Medya Anlayışı*

(Psiko-Teolojik Eleştirel Yaklaşım)

AHMET ALBAYRAK

Özet

Bildirimizin amacı, Psiko-Teolojik eleştirel bakış açısıyla çocuğa saygılı medya anlayışının nasıl gelişebileceğini ve hangi varoluşsal ve kuramsal temellerden beslenebileceğini tartışmaktır. Bildiri metnimiz, metin analizlerine bağlı tündengelim yöntemini içeren kuramsal yorumlamaya dayanmaktadır. Çalışmamızın I. Türkiye Çocuk ve Medya Kongresi'nde çocuğa ve çocuk haklarına saygıyı temel alan bir medya perspektifinin gelişimine katkı sağlayabileceği düşünülebilir. Bildirinin kuramsal çerçevesinin özeti şöyledir:

Tabula Rasa Teorisi'nin aksine çocuk, doğuştan getirdiği ontolojik ve kozmolojik inanç ve değerlerini koruma ve geliştirme hakkına sahiptir. Bu hak ile yaşıyla birlikte gelişim çizgisine uygun fizikî ve fizikötesi süreçlerle evren ve evrende var olan her şeyle bütünleşebilme potansiyelinin farkına varabilmesi için algılama düzeyini geliştirebilecek çevresel koşullara ihtiyacı vardır. Bu ihtiyacın karşılanması da çocuğun haklarından biridir. Ancak seküler paradigmaya dayalı bilinç inşasının özellikle çocuk ve gençlere transferini öncelikli görev bilen bazı medya kuruluşları, görselliğin cazibesi ve imajınasyona dayanan otoritesiyle çocuğun saf ben'ini yıpratılabilmektedirler.

Çocuğa saygılı medya anlayışı, çocuğun varoluşuyla getirdiği doğallığını koruma ve geliştirme iradesini göstermesiyle belirginleşebilir. Özellikle son yüzyılın güç kavramına ve belirli cinsel projeksiyonlara dayalı olarak tanımlamaya çalıştığı beden imajlarının baskısına rağmen medya, çocuğun gelişim görevlerine uygun

* Bu çalışma, I. Türkiye Çocuk ve Medya Kongresi'nde bildiri olarak sunulmuş ve Kasım 2013 tarihinde I. Türkiye Çocuk ve Medya Kongresi Bildiriler Kitabı (cilt 1) içerisinde yayımlanmış metindir.

“kendilik” bilincine ve kendi kültür havzasında yaşadığı medeniyet perspektifine dayalı insan prototipinin göstergesi olan beden kabulüne hakkı olduğu gerçeğiyle hareket etmelidir. Çocuğun ahlâkî ve kişilik gelişiminin fiziksel ve bilişsel gelişimi kadar önemli olduğu gerçeği kabul edildiği zaman, medyada, çocuğun duygu ve düşünce dünyasının dinamiği olarak estetik algı düzeyini kozmik düzlemde artıracak çağrışımlara sahip sanat ve edebiyat ürünleriyle daha fazla karşılaşabileceğiz demektir.

Anahtar Kelimeler: Çocuğa Saygı, Medya, Zaman Algısı, Saf Ben, Kendilik Bilinci, Beden Algısı, Estetik Algı.

Abstract

The purpose of this paper, the concept of psycho-theological how to critically develop in children, and which respect the media to discuss the existential and theoretical foundations. Papers treatise, containing the theoretical interpretation of the text is based on the analyzes of the deductive method. This study can contribute to the development of a media perspective should be considered in the First Children and Media Congress in Turkey is based on respect for the rights of the child. Summary of the theoretical framework of the paper is as follows:

Contrary to the Theory of Tabula Rasa, child innate ontological and cosmological beliefs and values have the right to protection and development. This line of development in accordance with the right physical and metaphysical processes with the age of the universe and everything in the universe in order to reach the detection level to realize the potential of delivering integration needs to improve environmental conditions. This need is one of the rights of the child. However, the construction of the secular paradigm, based on the awareness of children and young people, especially the transfer of some of the media organizations who know the priority task, corroded the pure ego of the child by the authority of the visual charm and imagination.

Sense of respect for the child media, demonstrating the will to protect and improve the naturalness of the child’s existence brought magnified. Especially in the last century, the concept of power and tried to define specific sexual body images based on projections, despite pressure from the media, the child’s developmental tasks appropriate “self” awareness of their culture and civilization lived in the basin based on the perspective of the right to accept the fact that the human body should act as an indicator of the prototype. Moral, and physical and cognitive development of the child’s personality development is as important as the fact that the time of adoption, the media, the level of aesthetic

perception of the child's feelings and thoughts as a cosmic level, will improve the dynamics of the world of art and literature have connotations products means that more may face.

Keywords: Children Respect, Media, Time Perception, Pure Ego, Self Awareness, Body Image, Perception on Aesthetics.

*“Her çocuk kendisi keşfeder
hayatı öğreten aynayı*

*Her şey yeniden başlar
her şey çocuk için yeni
oyun da rüya da”*

M. Ruhi Şirin (1998a, s.16)

Çocuk, renk tayfaları arasında bizler için sonsuzluk elçisi ve hayatın merkezinde küçük ayaklarıyla yürümeyi göze alabilen büyük bir varlıktır.

Çocuk, yaratılışın safiyetini ve onurunu taşıdığı için doğal haklarıyla birlikte dünyaya gelmektedir. O, insan varlığını, öncesi ve sonrasıyla ve tüm potansiyelleriyle temsil etmektedir. Bu temsil kabiliyetinden dolayıdır ki çocuk, sadece geleceğimiz değil, bizlere ânı yaşatabilen ve zamanı bütünüyle ihata edebilen tertemiz bir varlıktır. “Çocuklar için gelecek öylesine soyuttur ki neredeyse gelecek diye bir şey yoktur. Onlar şimdide yaşarlar.” (Firestone, 2011, s.52) Çocuğa saygılı medya anlayışı, sunulan yayınların geçmiş-gelecek dizgesine dayanması yerine çocukta şimdiki derinleştiren ve/veya onu masalsı bir formla zamanötelere taşıyabilen karakterde olmalıdır.

Çocuğun ilâhî gerçeklikle ilişkili dünyası vardır ki bu dünya, “çocuk dini” kavramıyla adlandırılır. Çocuk bu dünyayı, samimi, sıcak ve duygusal doğasıyla birlikte yaşar. (Şirin, 2006, s.124) Çocuğun varoluştan gelen bu özünü/doğallığını koruma hakkı, onun doğuştan getirdiği ilahi ve insani nitelikleri ve yetenekleri dolayısıyla psikolojiyi hem kapsayan, hem aşan asalet odaklı bir potansiyele dayanmaktadır. Plotinus, “İlk’ten sonra bir varlık varsa, bu basit bir varlık değildir; çokluk olan birliktir. Çokluk olan birlik nereden gelir? İlk olandan.” (Platinus, 1996, s.40) şeklinde tanımlamaya çalıştığı türüm (sudûr) teorisi, insan varlığının suçsuz ve günahsız formu olan çocuğa “Bir”in sıfatlarını yüklemektedir. Çocuğa saygılı medya paradigması, bugünün çocuğuna psikoloji ötesi anlayışlarla

(metapsychological considerations) sunabileceği rol modelleriyle (Wiggins, 2003, s.63-67) çocuğun asil olma potansiyelini destekleyebildiği ölçüde onun yabancı unsurlarla karışmadan özünü/arılığını koruma hakkına saygı göstermiş olacaktır.

Çocuğun duygu ve düşünce dünyasının hayallerle bezenmiş olması, onun farklı zaman boyutlarının dışavurumudur. Tarih dediğimiz kavram da aslında sadece geçmişin aktarılması değil, zaman algısının mekâna göre yorumlanmasıdır. Bu bakış açısıyla, her türlü medya ile çocuk iletişiminin, onun zamanını tüketmekten ziyade, zamanın Frank Dance'nin Sarmal İletişim Modeli'nde (Gürüz & Eğinli, 2008, s.44) vurguladığı gibi, çocuğun geçmiş ve gelecek "ben"ler arası iletişimlerini "şimdi"de kurmasını geliştirecek düzeyde olması beklenir.

Tabula Rasa Teorisi'nin aksine çocuk, doğuştan getirdiği ontolojik ve kozmolojik inanç ve değerlerini koruma ve geliştirme hakkına sahiptir. Carl Gustav Jung'un arketiplerle dizayn ettiği kolektif bilinçaltı teorisi (Jung, 1991, s.345, 519) bile, psişenin önemine yaptığı aşırı vurgunun tartışılmasına rağmen, ataların izlerinin bilinçte yaşatıldığını, bir başka ifadeyle hayata sıfır noktasından başlamadığı gerçeğini ifade eder. Böyle olunca çocuk, inanç ve değerlerini kendisine göre yeniden geliştirmeyip, hazır bulduğu ve/veya bilincinde var olanları koruma ve pekiştirme süreçlerini sürdürmeye çalışır.

Çocuk sahip olduğu inanç ve değerlerini koruma hakkı ile yaşıyla birlikte gelişim çizgisine uygun fizikî ve fizikötesi süreçlerle evren ve evrende olan her şeyle bütünleşebilme potansiyelinin farkına varabilmesi için algılama (örgütlenme-yorumlama-anlam verme) düzeyini (Munn, 1962, s.400-402) geliştirebilecek çevresel koşullara ihtiyacı vardır. Bu ihtiyacın, medyada sunulabilecek düzeyde hazırlanacak metafiziksel içerikli çizgi filmlerle ve/veya çocukta dünya ve evren tasarımının belirginleşmesine katkı sağlayabilecek çocuk belgeselleriyle karşılanması da çocuğun medyadan bekleyebileceği haklarından biridir.

Çocukta kendiliğinden var olan canlılığın en saf hali "her şey bilinçlidir" (Piaget, 1988, s.112, 135) şeklindeki birinci aşamasında güneşin ve ayın bizi izlediğini düşünmesiyle paralel olarak teolojik bir biçimde Tanrı'nın bizleri görmesi ve bizlerle olması hissini yaşatacak çocuk programları sunabilmek, medya yayıncıların yerine getirmesi gereken çocuk ödevlerinden biridir. Çünkü Pierre Bovet'in *Din Duygusu ve Çocuk Psikolojisi* başlıklı eserinde Ovide'den aktardığı şu mısra (Bovet, 1958, s.9), çocuk doğasının dua etmeye ontolojik olarak ne kadar yatkın olduğunu göstermektedir:

“Os homini sublimē dedit caelumque tueri Jussit et erectas ad sidera tollere palmas.”

(Tanrı, insana göklere yönelmiş bir yüz verdi; ona göğe bakmasını, ellerini yıldızlara doğru kaldırmasını emretti.)

Çocuk, gelişim ve din psikologlarından oluşan uzman görüşlerine başvurmadan çocuk benliği ile dinî tecrübe (religious experience) süreçlerinin gelişimi (Hyde, 1990, s.167-168) yeterince dikkate alınmadan yapılan programlar, çocuğun sadece Tanrı tasavvurlarının kırılmasını değil, aynı zamanda dünyaya ve evrene olması gerektiği gibi anlam verememesi sonucunu da doğurabilmektedir. Oysa dinî tecrübenin çocukta ahlâkî anlamda olumlu ve kişiliğini geliştirici etkileri bilinmektedir (Albayrak, 2005, s.75). Wach da bu tecrübenin arkadaşlık ilişkilerinde bile ifade tarzını bulduğunu vurgular (Wach, 1958, s.59, 97, 121).

Çocuğun imajınasyona dayalı görselliğin hâkimiyetine dayanan görsel ve işitsel medya ürünlerine karşı kendi algılama derinliğini koruma ve geliştirme hakkı vardır. Seküler ve rasyonel paradigmaya dayalı bilinç inşasının özellikle çocuk ve gençlere transferini öncelikli görev bilen bazı medya kuruluşları, görselliğin cazibesi ve imajınasyona dayanan otoritesiyle çocuğun saf ben’ini (pure ego) yıpratmaktadır. Çocuk demek, görünen ve görünmeyen gerçekliğin ifadesi demektir; ancak medya görüntüleri arasında kayboluş, bir okyanusta olmaya karşın deniz kenarında küçüçük bir bardağın içinde yüzmek demektir.

Postman, televizyonun enformasyonu sayesinde çocuk ve yetişkin arasındaki bütün sınırların ifşa olmasıyla çocuk masumiyetinin kaybolduğunu söyler. (Yorumu için Şirin, 1998b, s.133-135) Oysa çocuğun safiyetini sürdürebilmesi, varoluşsal bir hakkıdır ve medya yayınlarında buna uygun zemin hazırlamak, çocuğa saygının bir göstergesidir. Oysa çoğu kez özellikle televizyon merkezli medya, âdeta mit üretme aracına (Kaplan, 1993, s.83-92) dönüşerek çocukta algı kırılmasına sebep olabilmekte ve içeriği ve formu tartışılabilir yeni bir bilinç inşasını oluşturabilmektedir. İnsan haklarının geçmişle ilişkisini irdeleyen Thomas Paine, sorgulamasını şu sözleriyle ilk insanın üstünlüğüne kadar götürebilmektedir:

“... Fakat geçmişte daha öncesine ve daha öncesine doğru gitmekte devam edersek nihayet gerçeğe varır, insanın Yaradanın elinden çıktığı zaman ulaşırız. O zaman o ne idi? İnsandı. Onun yüksek ve biricik unvanı “İnsan” idi ve ona bundan daha yüksek bir unvan verilmesi de kabil değildir.”
(Paine, 1988, s.51)

Dođan her çocuk bu unvanı tam hakkıyla taşıyabilen bir varlıktır ve biz büyükler safiyetimiz açısından yıpranmış bile olsak, çocukları Varlık temsili açısından kıskanmadan, aksine onlara imrenerek medya ürünlerimizle sadece bu dünya ile sınırlı olan ve aşırı somutlaşmış nesnelere yerine onları yıldızlar ötesi evrenin sonsuzluk diyarlarına ulaştırabilecek açılımlar sunabilmeliyiz.

Medya, bilgilendirme ve eğlendirme misyonuyla birlikte, farkında olarak veya olmayarak, özellikle türlü etkilere açık çocuğun algı dünyasını, önceden belirlemiş olduğu kültürel bir formla (Kaplan, 1993, s.13-22) yeniden yapılandırma sürecinin aktörü olabilmektedir. Cemil Meriç, medyanın ve özellikle televizyonun kültürel bir altyapısı olmadığını, kitaba alternatif bir yapı oluşturduğunu ve okumayan ve dolayısıyla düşünmeyen insanlar için icat edildiğini sert ifadeleriyle dile getirmektedir. (Meriç, 1986, s.404)

Televizyon başta olmak üzere internet ve cep telefonlarından izlenebilen görüntüler, Batılı bir model olarak, sürekli olarak dikkat eden ve dikkat çeken, dikkati üstünde toplamak isteyen bir insan tipinin oluşmasına zemin hazırlamaktadırlar. Rönesans, kendi kültürel coğrafyasında dikkat çekme özelliğine dikkat etme özelliğini de ekleyerek psikolojik bir enerji oluşturmuş (Karakoç, 1997, s.45) ve görüntülü teknolojiye teorik açılım sağlamıştır.

Modern enformasyon çağında her yaştan insanın televizyon karşısında eşit düzeyde olmasıyla karşımıza haberli köleler, yani kendisini ilgilendirsün veya ilgilendirmesün her şeyden haberli olmaya çalışan modern insan tipleri çıkmaktadır. Bu sınıfın en yaygın ve mağdur grubu ise çocuklardır. (Şirin, 2006b, s.57)

Bu perspektifle ele aldığımızda, Bronfenbrenner'in Ekolojik Sistemler Teorisi'ne göre bir ekosistem ögesi olarak teknoloji tabanlı medya araçları çocuğa çevresel etki yapmakta, onların giyim tarzlarından canlandırdıkları karakterlere kadar davranışlarını etkileyebilmektedirler (Ertürk, 2011, s.53).

Bu etkilerin izleri özellikle son çocukluk ve ilk ergenlik dönemlerinin gelişim psikolojisinde ciddi etkileri olan beden ve ruh dengesinin sağlanmasında görülmektedir. Adler, tek yanlı olarak fiziksel süreçte bedene ağırlık verilirse, bir vücut bilgeliği görüşüne ulaşılabacağını vurgular. Ona göre çocuğun eşzamanlı olarak ruhsal süreci de bu bilgiğe katılırsa denge sağlanmış olur. (Adler, 2000, s.47).

Günümüz medyasında çağdaş dünyanın çocuğa ısrarla sunduğu âdeta standartlaşmış ve tek tiplendirilmiş beden imajları vardır ki bu baskı, çocuğun kendi bedenî varlığını ruhsal varlığı ile birlikte olduğu gibi

kabullenme hakkının ihlali anlamına gelmektedir. Aynı zamanda çocuk, medyada sunulan karakterlerden hareketle ruh-beden ilişkisini ruhun lehinde değerlendiremezse, bir başka ifadeyle, ruhun bedende keşfedebileceği tüm olanakları harekete geçirebilen (Adler, 2003, s.31) öncü ve merkez kuvvet olduğu düşüncesinden uzak kalırsa yaşamın anlam ve amacını keşfedemeyecektir ki bu durum, medya sarmalı içerisinde kalmış gösteri çağının çocuğu (Şirin, 2006a) için en azından mutsuzluk demektir.

Çocuğun yaş dönemlerine bağlı duyuşsal ve bilişsel gelişim çizgisini sürdürürebilme hakkı vardır. Örneğin, medyada çok sayıda görüntü ve gereklisiz her türlü bilgi yığını ile çocuğun karşılaşması geçici hafızayı aşırı bir biçimde zorlayabilmekte, bu durum da kalıcı hafızanın yıpranmasına zemin hazırlayabilmektedir. Hafıza yıpranmasına (kayıp, dağınıklık) bağlı olarak benlik/kendilik algısının zaman ve mekân açısından idealleştirme ve/veya büyükenmeci narsisistik aktarıma (Kohut, 1998, I. ve II. bölümler) dönüşümüne sebep olmak bir insan ve çocuk hakkı ihhalidir.

Zihin paraşüt gibidir, eğer açık değilse çalışamaz. Televizyondan cep telefonuna ve internete kadar medya aktarımları çocuk zihnini aktifleştiriyor mu yoksa pasifleştiriyor mu? Çocuğun bilişsel gelişim çizgisini sürdürürebilme hakkının ihlali bu noktada da karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca bu konuda henüz pozitif verilere dayalı akademik bir çalışma ile karşılaşmamış olsak bile, çocukta pasif zihin sonucu kendilik algısının farklılaşması veya dönüşümüyle ortaya çıkan tutum ve davranışla reklamlara dayalı tüketim ilişkisi medya hakları açısından ayrıca sorgulanmalıdır.

Çocuğun güvenliği kavramı çevresinde medya kuruluşlarının çocuk için her açıdan en yararlı olanı sunmaları, ulusal ve uluslar arası hukuk açısından da bir zorunluluktur. Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin, çocuğun korunması ile ilgili temel ilkelerinden biri, "çocuğun yüksek yararı" ilkesidir. Ayrıca 20 Kasım 1959 tarihli Çocuk Hakları Bildirgesi'nin ikinci maddesinde çocuğun güvenliği kavramını belirlemeye katkı sağlayacak şu ilke öngörölmüştür:

"Çocuğun özgürlük ve saygılık içinde sağlıklı ve normal biçimde beden, fikir ve ruh gelişiminin sağlanabilmesi için güvenliğinin korunması gereklidir." (Akyüz, 2000, s.79-82)

Çocuğun kültürel hakları (Akyüz, 2000, s.396-399) çerçevesinde çocuğun kendi psikolojisine uygun sanat ve edebiyat ürünleriyle donanma hakkı vardır. Medyanın çocuğa sunacağı sanat ve edebiyat ürünleri, çocuğa saygı çerçevesinde, onun içinde yaşadığı "ân" ile paralellik içermelidir. Aslında geçmiş ve gelecek, özellikle ilk ve orta çocukluk dönemleri çocuk algılamasında iç içe bir bütündür. Ayrıca bu dönem çocukları için sanatsal

ürünler, ne sadece hayal ürünü ne de sadece aşırı gerçekçi olmalıdır. Bu anlamda her bir yapımcı firmanın ve/veya gösterime sunacak medya kuruluşunun bünyesinde iyi eğitilmiş çocuk psikoloğu istihdam etmesi, çocuğa saygılı medya anlayışının bir gereğidir.

Charlie Chaplin, makinelerden çok insanlığa, zekâdan çok şefkat ve kibarlığa ihtiyacımız olduğunu söylemektedir. Bunlar olmadan yaşam şiddet dolu olur ve her şeyi kaybederiz der. Çocuklarımızı mutlu yarınlara taşıyabilecek medya teknolojilerini nasıl iyilik ve merhamet oluklarına dönüştürebileceğimizi, hem medya sahipleri, hem de medya izleyicileri olarak sürekli düşünmeliyiz.

Öncelikle ülkemizde çocuğa saygılı medya anlayışı, ilgili kurumların çocuğun varoluşuyla getirdiği doğallığını koruma ve geliştirme iradesini göstermesiyle belirginleşebilir. Çocuğa saygılı medya, keşfedilebilir kadarıyla bile olsa onun hayal dünyasını yok eden veya ortadan ikiye ayıran değil, hayal dünyasını bütünleştiren ve geliştiren medya olmalıdır. Özellikle son yüzyılın güç kavramına ve belirli cinsel projeksiyonlara dayalı olarak tanımlamaya çalıştığı beden imajlarının baskısına rağmen medya, çocuğun gelişim görevlerine (Havighurst) uygun (Hurlock, 1953, s.6-7; Bacanlı, 2012, s.52-59) “kendilik” bilincine ve kendi kültür havzasında yaşadığı medeniyet perspektifine dayalı insan prototipinin göstergesi olan kişilik gerçeğiyle hareket etmelidir. Çocuğun ahlâkî ve kişilik gelişiminin fiziksel ve bilişsel gelişimi kadar önemli olduğu gerçeği kabul edildiği zaman, medyada, çocuğun duygu ve düşünce dünyasının dinamiği olarak estetik algı düzeyini kozmik düzlemde artıracak çağrışımlara sahip sanat ve edebiyat ürünleriyle daha fazla karşılaşabileceğiz demektir.

Bildirimi çocuk dünyasının çocuk dostu ve bilge şairi Mustafa Ruhi Şirin’in çocuğa güçlü bir ideal fısıldayan şu mısralarıyla (1998a, s.13) bitirmek istiyorum:

“İneceksin sana ait
yeni bir merdivenle
ışıldakların süslediği derin kuyulara

Değnekten atınla çıkacaksın ince yokuşları
yükselmek için daha büyük sulara.”

Ahmet Albayrak

Kaynakça

- Adler, Alfred (2000), *Sosyal Duygunun Gelişiminde Bireysel Psikoloji*, çev. Halis Özgü, İstanbul: Hayat Yay.
- Adler, Alfred (2003), *Yaşamın Anlam ve Amacı*, çev. Kamuran Şipal, İstanbul: Say Yay.
- Akyüz, Emine (2000), *Ulusal ve Uluslararası Hukukta Çocuğun Haklarının ve Güvenliğinin Korunması*, Ankara: MEB Yay.
- Albayrak, Ahmet (2005), "Dini Tecrübenin Dışa Vurum Problemi", *Milî Nihal*, c. 2, sy. 2, ss. 65-79.
- Bacanlı, Hasan (2012), *Eğitim Psikolojisi*, Ankara: Pegem Akademi.
- Bovet, Pierre (1958), *Din Duygusu ve Çocuk Psikolojisi*, çev. Selahattin Odabaş, Ankara: Türkiye İş Bankası Yay.
- Ertürk, Yıldız Dilek (2011), "Çocukluk Çağı Gelişim Dönemlerine Göre Medya Kullanımı", *Çocuk Hakları ve Medya*, haz. Mustafa Ruhi Şirin, İstanbul: Çocuk Vakfı Yay.
- Firestone, Lillian (2011), *Çocukların Unutulan Dili* (George I. Gurdjieff'in Öğretileri Temelinde), çev. Tufan Göbekçin, İstanbul: Ruh ve Madde Yay.
- Gürüz, Demet & Eğinli, Ayşen Temel (2008), *Kişilerarası İletişim*, Ankara: Nobel Yayın. Hurlock, Elizabeth B. (1953), *Developmental Psychology*, New York: McGraw-Hill Book Company.
- Jung, Carl Gustav (1991), *The Collected Works* (vol. 11: Psychology and Religion: West and East), Edited by Herbert Read and others, London: Routledge.
- Kaplan, Yusuf (1998), *Televizyon*, İstanbul: Ağaç Yay.
- Karakoç, Sezai (1997), *Düşünceler II (Kurumlar)*, İstanbul: Diriliş Yay.
- Kohut, Heinz (1998), *Kendiliğin Çözümlemesi*, çev. Cem Atbaşoğlu ve diğr., İstanbul: Metis Yay.
- Meric, Cemil (1986), *Kültürden İrfana*, İstanbul: İnsan Yay.
- Munn, Norman L. (1962), *Introduction to Psychology*, Boston: Houghton Mifflin Company. Paine, Thomas (1988), *İnsan Hakları*, çev. M. Osman Dostel, İstanbul: Milli Eğitim GS Bak. Yay. Piaget, Jean (1988), *Çocukta Dünya Tasarımı*, çev. Refia Uğurel Şemin, İstanbul: Marmara Ün. Yay.
- Plotinus (1996), *Enneadlar*, çev. Zeki Özcan, Bursa: Asa Kitabevi. Şirin, Mustafa Ruhi (1998a), *Rüya Saati (Şiirler)*, İstanbul: İz Yay. Şirin, Mustafa Ruhi (1998b), *Çocuk Yüzlü Yazılar*, İstanbul: İz Yay. Şirin, Mustafa Ruhi (2006a), *Gösteri Çağı Çocukları*, İstanbul: İz Yay.
- Şirin, Mustafa Ruhi (2006b), *Televizyon, Çocuk ve Aile*, İstanbul: İz Yay.
- Wach, Joachim (1958), *The Comparative Study of Religions*, ed. Joseph M. Kitagawa, New York: Columbia Univ. Press.
- Wiggins, Jerry S. (2003), *Paradigms of Personality Assessment*, New York: The Guilford Press.

